

BLOK 1

A. de Tocqueville – Demokracie v Americe I

(str. 9-26, 175-209)

V této své dvojdílné práci se de Tocqueville zabývá americkým demokratickým zřízením. Líčí jej z pohledu Evropana a snaží se identifikovat jeho charakteristické rysy. Upozorňuje na pozitivní stránky demokracie, ale i na její stránky odvrácené. Své úvahy zasahuje do širších filozoficko-historických souvislostí, přičemž jeho samotný způsob analýzy nese (ač de Tocqueville sociologem nebyl) výrazné znaky sociologického přístupu. Nezajímá se totiž až tolik o podobu zákonů či politických institucí, ale spíše o rovinu „mravů, zvyků a obyčejů“.

Otázky

- 1) V čem spočívá demokratická revoluce? Co je jádrem demokracie? Co vše tento její princip ovlivňuje?
- 2) Co je podle dokladem šířící se demokratické revoluce v dějinách? Které jevy a události měly vliv na šíření demokracie?
- 3) Jak de Tocqueville líčí vývoj ve Francii za posledních 700 let? Jak byl původně uplatňován vliv a co bylo zdrojem moci? Jak se situace v těchto ohledech změnila? Jak se vyvíjelo postavení lidu, šlechty a monarchy? Čemu de Tocqueville říká „dvojitá revoluce“?
- 4) Jaký charakter má proces demokratizace (nutný/nahodilý, univerzální/lokální, cyklický/lineární)? Jaký je jeho zdroj?
- 5) Proč je třeba nové politické vědy? K čemu má sloužit její poznání?
- 6) Jak je třeba reagovat na šířící se demokratickou revoluci? Jak je ve skutečnosti v Evropě/Francii demokratická revoluce přijímána? V jakém stavu se zde demokracie nachází?
- 7) Kde v textu se de Tocqueville zaobírá otázkou legitimacy moci v očích lidu? Co k tomu konkrétně píše?
- 8) Jak de Tocqueville líčí ideální podmínky demokratického zřízení? Co jej charakterizuje v porovnání s předešlým typem politického režimu? Jaká jsou negativa stávající situace, která má k ideálu daleko?
- 9) Jakou roli sehrává v porevoluční Francii křesťanská víra a její stoupenci? Na kterou stranu se staví?
- 10) V čem je rozdíl mezi demokratickým vývojem v Americe a v Evropě? Jaký předpokládá de Tocqueville vývoj v budoucnosti?
- 11) Jak hodnotí obecně de Tocqueville americkou demokracii a její instituce? Jedná se o jedinou možnou formu demokratického zřízení? Nebo pouze o tu nejlepší variantu?
- 12) Jak jsou hodnoceny americké zákony? Co je v nich třeba od sebe odlišovat a proč? Co obecně charakterizuje demokratické zákony a zákonodárství?
- 13) V čem tkví zdroj rozkvětu a prosperity americké společnosti?
- 14) Jak de Tocqueville reflektuje existenci tříd ve společnosti? V čem v této souvislosti spočívá výhoda demokratické vlády? Srovnajte se situací v podmínkách aristokratického zřízení.
- 15) Jaký je rozdíl mezi instinktivní láskou k vlasti a uvědomělým vlastenectvím? Jakým prostředkem lze dosáhnout nejlépe uvědomělého vlastenectví v lidech? O co se opírá americké vlastenectví? Čím je charakteristické?
- 16) Jak de Tocqueville pohlíží na ideu politických práv? Jaký má vztah k ideji ctnosti? Jak ji lze vštípit lidem?

- 17) Z čeho ve Spojených státech pramení úcta občanů k právu? Jak se projevuje? Proč zde má každý osobní zájem na tom, aby všichni dodržovali zákony?
 - 18) Která třída ve Spojených státech nedůvěřuje zákonům a proč? Jak je tomu v Evropě?
 - 19) Jak popisuje de Tocqueville politickou aktivitu vyznačující americkou společnost? Jaký vztah k řešení veřejných záležitostí mají američtí občané?
 - 20) Jako roli hraje v demokracii většina? Která ze složek politické moci se jí podřizuje nejochotněji? Na jaké představě se zakládá morální role a síla většiny?
 - 21) Jaké postavení zaujímají ve Spojených státech moc zákonodárná, moc výkonná a moc soudní?
 - 22) Jakým negativem je charakterizována legislativa v demokratických společnostech a čím je to způsobeno? Jak s tím souvisí silná role většiny?
 - 23) Jaká nebezpečí v sobě může obsahovat všemocnost? Co de Tocqueville rozumí pojmem tyranie? Čím se liší tyranie od libovůle? Co de Tocqueville vyčítá nejvíce demokratické vládě „na americký způsob“?
 - 24) Jak působí moc většiny na myšlení lidí? Jak se to zde má se svobodou ducha?
 - 25) Jak de Tocqueville vnímá historický proces proměny násilí a despotismus v souvislosti se šířením demokracie?
 - 26) Jakým způsobem se vliv většiny podepisuje na národním charakteru Američanů? Co označuje výraz „dvořanský duch“?
 - 27) V čem spočívá největší nebezpečí pro americkou demokratickou společnost?
 - 28) Jaký je rozdíl mezi centralizací vlády a centralizací vlády? Která je pro Spojené státy typická a která v ní téměř chybí? Jaké to má důsledky pro existenci svobody?
 - 29) Co tvoří ve Spojených státech nejsilnější bariéru proti přehmatům demokracie?
 - 30) Jak de Tocqueville analyzuje historickou roli právníků ve společnostech? Jaký vztah mají k demokracii a jaké v ní mají postavení? Jak funguje ve Spojených státech instituce poroty?
-

A. de Tocqueville – Starý režim a revoluce (str. 7-44)

Ve druhé ze svých významných prací zaměřuje de Tocqueville svou pozornost opět na téma demokratizačního procesu, ovšem tentokrát v jiných časových i geografických souvislostech. Ohniskem jeho zájmu je francouzská historie v době během a zejména před Velkou francouzskou revolucí. De Tocqueville se snaží výrazně sociologickým způsobem rozpoznat základní historické a sociální faktory, které sehrály klíčovou úlohu při nastartování procesu, jehož vyvrcholením byla právě Revoluce. Jeho text představuje polemiku s rozšířeným názorem, že Revoluce představovala radikální a neočekávaný historický průlom. De Tocqueville naopak rok 1789 vnímá jako pouhé dovršení dlouhodobých trendů odehrávajících se v lůně francouzské společnosti.

Otázky

- 1) V čem spočívá historické prvenství Francie v porovnání s jinými zeměmi, pokud jde o společenský vývoj?
- 2) Co je podstatou tzv. francouzských idejí? V čem spočívá nepřesnost onoho označení za „francouzské“? Co si představíte pod pojmem „francouzské filozofická metoda“?

- 3) V čele jakých dvou typů revolucí Francie stála? Byla Francie původcem Revoluce?
- 4) Jaká byla situace francouzské církve na konci staré monarchie? Čím se lišila od situace ostatních „společenských útvarů“?
- 5) Jak de Tocqueville chápe pojmy „šlechta“ a „aristokracie“? Co bylo základem příslušnosti ke šlechtě?
- 6) V jakém postavení se nacházela francouzská šlechta na konci 18. století? Jaký vliv měla na panovníka a jaký na lid? Co je nejlepším způsobem k oslabení moci šlechty?
- 7) Čím byla šlechta pro lid nejvíce „trnem v oku“? Jak lid vnímal její působení na něj?
- 8) Které ideje či zásady (podle de Tocquevilla „škodlivé“) se šlechta držela, čímž v konečném důsledku sama sebe oslabovala?
- 9) Proč de Tocqueville píše, že šlechta byla v době revoluce „ve srovnání s ostatními třídami demokratickým útvarem vybaveným šlechtickými právy“? Jak tomu rozumíte?
- 10) Jak se vyvíjela situace tzv. třetího stavu? Kdo všechno jej tvořil? Jaký byl jeho vztah ke šlechtě?
- 11) Co patří mezi přirozené prvky aristokracie? V jaké míře jimi disponovala francouzská šlechta? Jaký ve společnosti existoval vztah mezi urozeností, bohatstvím a vzdělaností?
- 12) Jak de Tocqueville reflektuje problematiku legitimacy privilegií a nerovnosti? Je nerovnost lidmi nutně vždy nenáviděna? Jaký postoj k nerovnosti panoval uvnitř šlechty?
- 13) Vyložte tezi, že „zvyklosti zpravidla sledují ideje rychleji, než to činí zákony“.
- 14) Jakou úlohu připisuje de Tocqueville spisovatelům a literatuře? Jaký byl jejich vztah ke šlechtě?
- 15) Jak vypadala v době před Revoluční situace v oblasti pozemkového vlastnictví? Jak se proměnila jeho role a jeho význam?
- 16) Jakou nerovnost pokládá de Tocqueville za nejnebezpečnější a proč?
- 17) Jaký režim se jeví být nejpříznivější pro nastolení a trvání systému lokální správy a z jakého důvodu?
- 18) Jaký je vztah mezi demokracií a tendencí k centralizaci? Jakou úlohu zde sehrávají demokratické vrstvy, šlechta a panovník?
- 19) Jak de Tocqueville líčí nárůst královské moci a rozmach demokratických vrstev (třetího stavu)? V čem spočívá spojitost těchto dvou fenoménů?
- 20) Která profesní skupina coby součást třetího stavu byla podporována královskou mocí a stala se přirozeným vůdcem demokratických vrstev?

K. Marx, B. Engels – Manifest Komunistické strany (str. 25-47)

Manifest nepředstavuje odborný sociologický text, nýbrž je angažovaným politickým spiskem vycházejícím vstříc rozvíjejícímu se dělnickému hnutí v 19. století. Přesto se jedná o důležitý zdroj pro obeznámení se s některými základními Marxovými (a Engelsovými) teoretickými myšlenkami. Zejména co se týče jeho analýzy fungování kapitalistické společnosti. Čtenář zde narazí na některé klíčové marxovské pojmy (kapitál, proletariát, soukromé vlastnictví) i důležité teze („Buržoazie si pěstuje své vlastní hrobaře.“)

Otázky

- 1) Co je principem dějinného vývoje?
- 2) Jakým způsobem vznikla z feudální společnosti společnost buržoazní? K jaké proměně třídních protikladů přitom došlo?
- 3) Jak Marx líčí vývoj a rozvoj kapitalismu? Jak do své analýzy zapojuje geografický rozměr?
- 4) K jaké transformaci buržoazie došlo s přechodem od feudální společnosti ke společnosti buržoazní? Jak tato transformace souvisí s Marxovými koncepty výrobních sil a výrobních vztahů?
- 5) Které negativní jevy s sebou nese rozvíjející se kapitalismus?
- 6) V jakém smyslu si buržoazie pěstuje své vlastní hrobaře?
- 7) Jak se vyvíjí proletariát v podmínkách kapitalismu? Jaká je situace ostatních tříd?
- 8) V čem se liší buržoazní společnost coby třídní společnost od všech předchozích třídních společností v souvislosti s postavením „utlačované“ třídy?
- 9) Co hlásá komunismus a oč usiluje? Jaký je jeho ideál společenského uspořádání?
- 10) Co na komunismu kritizuje buržoazie? Jak na tuto kritiku Marx reaguje?

K. Marx – Odcizená práce (str. 57-67, 81-90, 93-103, 133-134, 347-352)

Vybrané ukázky z kompilace Marxových textů předkládají čtenáři některé důležité prvky Marxova sociálního myšlení. Nastíněny jsou otázky odcizení, ať už ve vztahu k náboženství, či práci dělníků, soukromého vlastnictví a jeho podstaty i mechanismů fungování kapitalistického hospodářského systému. Současně je možno se seznámit s kritikou, kterou Marx směřoval vůči stávajícím teoriím politické ekonomie i materialistickým směrům ve filozofii.

Otázky

- 1) Co tvoří jádro kritiky náboženství? V jakém smyslu je náboženstvím opiem lidstva? Co tato metafora vyjadřuje?
- 2) Jak vidí Marx situaci v Německu? Jakým způsobem je možná emancipace Německa? Co tvoří její nástroje?
- 3) Proč Marx kritizuje klasickou politickou ekonomii?

- 4) Jak rozumíte pojmům zpředmětnění práce, zvnějšnění a odcizení?
 - 5) Jaké formy odcizení dělníka Marx rozlišuje? Jak je charakterizuje?
 - 6) Jak Marx nahlíží na podstatu soukromého vlastnictví? Jaký je vztah komunismu k soukromému vlastnictví?
 - 7) V čem spočíval podle Marxe nedostatek dosavadního materialismu (včetně feuerbachovského)? Jak je třeba jej změnit?
 - 8) Jaký pohled na vztahy rozdělování Marx kritizuje a proč? V čem spočívá kapitalistický výrobní způsob a jaké je jeho postavení v lidské historii?
 - 9) V čem tkví podstata zboží? Co je to kapitál a nadhodnota?
 - 10) Co znamená formulace „společenský charakter výroby“?
-

E. Durkheim – Společenská dělba práce **(str. 39-116, 217-238, 297-313)**

První z významných Durkheimových prací představuje obsáhlý a detailní rozbor vývoje, kterými procházely vyspělé západní společnosti. Za pomoci konceptů mechanické a organické solidarity a s odkazem na roli fenoménu dělby práce zachycuje proměnu povahy společnosti s tím, jak se posouvala směrem od své tradiční podoby k podobě moderní. Durkheim zde v praxi demonstruje svůj ryze sociologický přístup, který spočívá ve vysvětlování sociálního sociálním a v pátrání po funkcích a současně příčinách společenských jevů/faktů.

Otázky

- 1) V jakém smyslu užívá Durkheim ve své práci pojmu funkce? Co znamená klást si otázku po funkci dělby práce?
- 2) Jaká je ekonomická funkce dělby práce? A jaká je její možná morální funkce, jejíž existenci Durkheim zkoumá?
- 3) Společenská solidarita nemůže být přímo empiricky pozorována. Prostřednictvím čeho (jakého jejího symbolu) ji lze studovat?
- 4) Které dva typy pozitivní solidarity Durkheim rozlišuje? Jak je označuje a proč zrovna tímto způsobem?
- 5) Jaké dvě kategorie právních předpisů, resp. právních sankcí lze historicky rozlišit? Jaké oblasti práva do nich spadají?
- 6) Na čem obecně spočívá solidarita mechanického typu? Jaký systém právních předpisů funguje ve společnosti založené na mechanické solidaritě? Z čeho vyplývá povaha tohoto systému? V čem zde spočívá jádro zločinu/kriminálního činu?
- 7) Co se skrývá pod pojmem kolektivní/společné vědomí? Jaký je jeho vztah k jednotlivcům, k individuálním vědomím? Jak Durkheim popisuje dualitu lidského vědomí?
- 8) Na čem obecně spočívá solidarita organického typu? Jaký systém právních předpisů funguje ve společnosti založené na organické solidaritě a z čeho vyplývá povaha tohoto systému?
- 9) Na základě čeho lze poznat význam té či oné podoby solidarity v konkrétní společnosti?
- 10) Jak spolu souvisí rozvoj dělby práce a segmentární struktura společností? Co znamená pojem morální/dynamická hustota a jakou roli hraje v procesu rozvoje dělby práce?
- 11) Jakými způsoby docházelo v průběhu historie ke zhušťování společností?
- 12) Který faktor vedle morální hustoty je také důležitý při rozvoji dělby práce a proč?
- 13) V čem Durkheim spatřuje příčiny specializace a diferenciací uvnitř společnosti? Jak líčí dané mechanismy? Jak jeho vysvětlení souvisí s darwinismem? Jak se liší od standardních ekonomických výkladů?
- 14) Jak se k sobě mají existence společnosti a existence dělby práce (kooperace)? V čem spočívá rozlišení mezi sdružováním a kooperací (spoluprací)? Co předchází čemu? Proč tomu tak je?
- 15) V čem se mýlil utilitarismus? Na čem se zakládá Durkheimovo tvrzení, že individuální život vznikl z kolektivního, a nikoliv naopak? V jakém smyslu je individualita produktem společnosti?
- 16) Jak Durkheim hodnotí dělbu práce samu o sobě?
- 17) K čemu může sloužit poznání jejích odchýlených forem? Jaký je rozdíl mezi dělbou práce a diverzifikací?
- 18) V čem spočívá riziko anomické dělby práce? Jak se mu dá čelit?

- 19) Jak Durkheim líčí situaci v oblasti vědy? Jakou roli přisuzuje filozofii? Jak se staví ke Comtovu projektu sjednocení věd?
 - 20) Jak je definován pojem anomie? K čemu odkazuje a co leží v základu jevu, který reprezentuje?
-

E. Durkheim – Sociologie a filosofie (str. 17-48, 49-77)

Dvě stati z české výboru Durkheimových textů *Sociologie a filosofie* nás seznamují se dvěma důležitými tématy jeho sociologické teorie. V první z nich Durkheim objasňuje podstatu na první pohled poněkud záhadného konceptu kolektivních představ. Ve druhé se pak snaží dobrat k jádru toho, co tvoří specifikum mravního faktu, tj. čím se tento typ sociálního faktu odlišuje od jiných sociálních faktů. Obě stati charakterizuje přísně analytický způsob pojednávání problému.

- 1) Jak Durkheim hodnotí přínos užívání analogií? V čem chybovali zastánci biologiemi v sociologii?
- 2) Proč mají k sobě blízko sociologie a psychologie?
- 3) V čem spočívá tzv. epifenomenalistické pojetí vědomí? Jak se k němu Durkheim staví?
- 4) Jak Durkheim pohlíží na představy? Jaký je jejich vztah k vědomí?
- 5) V čem vidí Durkheim podobnost/analogii mezi oblastí psychickou (představy) a oblastí sociální (sociální fakty)?
- 6) Jak chápe kolektivní představy? Kde leží jejich původ?
- 7) V jakém vztahu se nacházejí kolektivní představy k jednotlivcům? (Obeznamte se v odborném slovníku s pojem holismus.)
- 8) Jak se Durkheim vypořádává s námitkou, že „nechává společenský život ve vzduchoprázdnu“? Kde podle něj sídlí kolektivní život?
- 9) V čem leží problém individualistické sociologie? Čím se má odlišovat sociologie od (individualistické) psychologie?
- 10) Co Durkheim rozumí sociologickým naturalismem? V čem leží jádro tohoto přístupu k sociální realitě?
- 11) Jaké jsou dva základní charakteristické rysy mravního faktu? Jaký je rozdíl mezi subjektivním a objektivním hlediskem při pohledu na morální skutečnost? Kterému Durkheim ve svém textu věnuje pozornost?
- 12) Jaký názor Durkheim vyslovuje ohledně hodnocení morálky?
- 13) Čím se liší morální pravidla od jiných druhů pravidel? Jakým způsobem můžeme nejlépe nalézt a odhalit jejich specifičnost? Co znamená „obligatorní povaha morálního pravidla“?
- 14) Co tvoří podstatu sankce? Jak rozumíte termínu „syntetické pouto“? Čím se liší o pouta „analytického“? Jak souvisí sankce s pravidlem? Jaké druhy sankcí existují?
- 15) V čem se Durkheimův pohled odlišuje od utilitaristického stanoviska? A v čem mu přijde nedostačující stanovisko Kantovo? Jak obě kritiky souvisejí s Durkheimovým vymezením mravního faktu?
- 16) V čem spočívá riziko individuálního, subjektivního přístupu k morálce?
- 17) Čím se mravní fakt podobá ideji posvátného? Jaký je vztah mezi morálkou a náboženstvím?
- 18) Vůči komu se podle Durkheima vztahují morální povinnosti? Co jediné může být cílem morálního jednání a proč? Kde začíná morálka?
- 19) V jakém smyslu přesahuje společnost individuálního člověka?

- 20) Do jaké míry lze Durkheimovo chápání morálky pokládat za relativistické? Čím v textu lze toto označení podložit?
-

E. Durkheim – Elementární formy náboženského života

(str. 9-27, 31-56, 228-262)

Poslední z velkých Durkheimových prací, svým charakterem spíše kulturně-antropologická než sociologická, přináší důkladné osvětlení problematiky společenských kořenů náboženství a náboženských představ. Za pomoci bohatého etnografického materiálu Durkheim, vedený evolucionistickými předpoklady, demonstruje své proslulé teze o náboženství jako uctívání společnosti. Ve vybraných ukázkách se autor zaměřuje na otázky metodologické, gnozeologické i „sociálně ontologické“. Všimá si definice náboženství i jeho funkcí.

Otázky

- 1) Jaká jsou kritéria pro určení nejprimitivnějšího náboženského systému? Jak zní základní sociologický postulát, pokud jde o společenské instituce?
- 2) Co znamená věta, že „neexistují náboženství, jež by byla ve své podstatě klamná?“
- 3) Proč si Durkheim volí za předmět své analýzy právě nejprimitivnější náboženské systémy? Jak se v této strategii odráží Durkheimův evolucionismus?
- 4) Jakou úlohu podle Durkheima sehrálo náboženství při rozvoji lidského poznání?
- 5) S jakými dvěma teoriemi poznání Durkheim polemizuje? Jaké proti nim uvádí námítky?
- 6) Jak lze rozumět tvrzení, že naše kategorie myšlení jsou společenského, resp. kolektivního původu? O které kategorie se jedná?
- 7) Proč je před samotnou analýzou náboženství nutné si tento pojem definovat?
- 8) Jak se Durkheim staví k definicím náboženství založeným na pojmech nadpřirozena či tajemna? Jaké argumenty pro své stanovisko používá?
- 9) Jak Durkheim pohlíží na definice odkazující na ideu božstva? Jaká je zde jeho (proti)argumentace?
- 10) Na které dvě základní kategorie se dělí náboženské jevy?
- 11) Co je podstatou náboženské víry? Jaké rozdělení? Čím jsou obě oblasti charakteristické a čím se od sebe odlišují?
- 12) Co tvoří klíčový prvek, který dovoluje rozlišit náboženství a magii?
- 13) Jaká je souhrnná Durkheimova definice náboženství?
- 14) Jaká je povaha totemu v totemismu? K čemu odkazuje? Souvisí nějak s podstatou totemového předmětu?
- 15) Které dva druhy věcí totem symbolizuje? Co z této dvojakosti totemu Durkheim vyvozuje?
- 16) Jaké společné vlastnosti charakterizují sílu božskou a sílu společnosti? V čem spočívá fyzický a v čem morální aspekt těchto sil?
- 17) V jakém smyslu uctívá a vyjadřuje skupina/společnost v náboženství sebe samu?
- 18) V jakých dvou fázích probíhá život australských domorodých společenství? Která z nich a proč je důležitá pro existenci náboženství a představu kolektivní morální síly?
- 19) Proč jsou vnější, nadindividuální (náboženské) síly myšleny v podobě totemu? Co určuje výběr konkrétního klanového emblému (totemu)?
- 20) Jak Durkheim vnímá základní funkci náboženství?

